

Ipostaze ale lumii juridice în romanul *Fundacul Varlamului* de Ionel Teodoreanu

Aspects of the Legal Universe in the Novel “Fundacul Varlamului” by Ionel Teodoreanu

In the introduction to his study the author explains that the legal universe is a common presence in Ionel Teodoreanu's literary work and makes references to the works where it appears. He finds the explanation of this presence in the writer's family history (both his grandfather and father were lawyers) as well as in his legal formation and profession of lawyer. After referring to the reception of the novel, the author analyses its subject, which is the ideal of passing the moral virtues and dignity on from one generation to another. The legal universe and its specific manifestations occupy an extended place in the economy of the novel, through its main character, Nini Varlam, a talented lawyer who has squandered his vocation, material possessions and life in a Bohemian existence which has brought him on the brink of bankruptcy. He is saved from this situation by his son, who has the same profession but a different structure. The author minutely characterizes the two characters and the secretaries of their lawyer's offices, relates some of their law suits and describes the world of the courts of law.

Keywords: Ionel Teodoreanu, novel, legal universe, lawyer, impasse, rescue, court of law, prosecutor, character

Institution's address: Str. Lascăr Catargiu, no. 4-6, Timișoara, Romania, tel. +4026-494655,
e-mail: fdap@tibiscus.ro; <http://www.fdap.tibiscus.ro>

Personal e-mail: dumitru.vladu@yahoo.com

Lumea juridică românească este o prezență obișnuită a operei literare a lui Ionel Teodoreanu. O explicație ar fi de ordin biografic: prin formație intelectuală, profesie și ascendență familială scriitorul aparține acestei lumi. Bunicul dinșpre tată, Alexandru Teodoreanu, evocat în volumul *În casa bunicilor*, a fost o figură de prestigiu între avocații ieșeni, o vreme decan al Baroului de aici, iar tatăl, Oswald Teodoreanu, a fost la rândul său un avocat de renume în capitala Moldovei. Ionel Teodoreanu însuși a urmat cursurile Facultății de Drept din Iași și a trăit toată viața din profesia de avocat, mai întâi la Baroul din acest oraș, apoi, începând cu 1938, la Baroul din Ilfov după mutarea sa la București. Chiar moartea lui, survenită în 3 februarie 1954 într-un magazin alimentar din București unde se refugiase pe timpul unui viscol sever, a avut loc în drumul spre Tribunal, unde ținuse neapărat să meargă spre a apăra un client cu probleme delicate, deși soția insistase dimineața să nu se ducă. Dotat cu un dar specific al pledoariei, Ionel Teodoreanu a fost, cum aprecia Perpessicius, „un maestru între maestrii barei”²¹. Potrivit verdictului unui specialist al artei avocatului în general și cunoscător al celei a lui Ionel Teodoreanu în

particular, „Se înțelege că există o strânsă legătură între scriitorul și avocatul Ionel Teodoreanu. Dar Ionel Teodoreanu era avocat. Și numai într-o privință (...) s-a simțit că este și scriitor (...). Ionel Teodoreanu era un artist. Era un spirit eminent sintetic, dar nu în înțelesul în care cuvântul «sintetizare» circulă pe toate drumurile și care este contrar înțelesului său de logică. Ionel Teodoreanu nu era un spirit analitic, nu era un logician. El fugea de logică, precum un școlar care fuge de școală, dar învață totuși foarte bine. Ionel Teodoreanu fugea de abstract, fiindcă pe el îl mira, îl fascina concretul și cunoașterea aceasta directă, nemijlocită, senzorială. Ionel Teodoreanu fugea deci de abstract și de structura logică, dar aceste lucruri nu se pot evita. Și atunci, aș spune că ele își iau revanșa”²².

În cartea sa de memorii *Întoarcere în timp* el evocă prima sa pledoarie ca avocat stagiar la vechiul Palat de Justiție din Iași și sentimentul de enormă epuizare ce a urmat: „Palatul de Justiție huruia ca o hârbită mașină de treierat, învălmășind năprasnic pleava vorbelor. Eram extenuat. Așadar, acesta era decorul profesiei mele! Acesta era ritmul profesiei mele! Broască în iazul broaștelor, sau avocat în palatul Justiției, totuna (...).

Afară, în fața dealurilor, printre țărani culcați la pământ, îmi venea să mă tot duc spre cer cu pașii din poveste până ce-l voi întâlni pe Dumnezeu, spunându-i

lui: «Tatăl nostru carele ești în ceruri, ca să-mi câștig pâinea de toate zilele trebuie numaidecât să-mi pierd în fiecare zi sufletul?» (VI, 172).

În volumul de memorii *Masa umbrelor* vorbește cu mâhnire despre nerealizările în plan material de pe urma meseriei sale în comparație cu foștii colegi, iar într-o scrisoare din 1936 trimisă redactorului-șef al revistei „Pagini basarabene” îi face cunoscută acestuia și realitatea muncii sale istovitoare: „Profesiunea mea de toate zilele, avocatura, mă copleșește istovitor. Ființa mea, în timpul anului, e o amară făină măcinată neconținut de moara juridică”⁷⁴.

Memorialistul realizează de asemenea în *Întoarcere în timp* portretul marelui jurist și avocat ieșean Matei Cantacuzino, prestigiul său profesional și marele său talent oratoric.

În multe dintre romanele sale personajele aparțin profesioniștilor dreptului românesc, scriitorul realizând de asemenea descrieri ale acestor medii. Astfel, în cel de-al treilea volum al romanului *La Medeleni*, unul dintre eroii volumelor anterioare, Dănuț Deleanu, după studii de drept, practică avocatura la Iași. Ionel Teodoreanu prezintă primul proces al acestuia la Curtea cu Juri unde personajul pledează, deziluziile ca avocat, realizează fiziologii de avocați și descrie lumea tribunalelor.

Într-un alt roman, *Golia*, apărut în 1933, eroul său, Adrian Arabu, este procuror la Bălți în Basarabia. În romanul *Crăciunul de la Silivestri* (1934) personajele aparțin de asemenea lumii juridice românești interbelice. Nelu Antohi, secretar al marelui avocat moldovean Ernest Arișteanu, realizează o fericită căsătorie cu Anișoara Nემțeanu, prima secretară a maestrului. După căsătorie cei doi soți vor întemeia o casă proprie de avocatură, Nelu Antohi fiind specializat în domeniul penal, iar Anișoara în cel civil. Scriitorul imaginează de asemenea diferențieri între generațiile lumii juridice românești, în privința originii sociale, structurii și mentalității. În timp ce Ernest Arișteanu este moștenitor al unei vechi și bogate familii de avocați moldoveni, văzând în pledoarie și o artă sau o problemă juridică în sine, cei doi tineri soți sunt reprezentanți noii lumi de avocați, provenind din familii cu posibilități economice și sociale foarte modeste, înving prin propriile forțe și văd pledoaria ca o problemă absolut practică. Romanul este, desigur, întâi de toate unul de dragoste care vizează fericirea în familie, concordanța temperamentelor partenerilor și responsabilitatea familială. Perpessicius credea de aceea că e vorba de „un roman al câtorva responsabilități sociale”⁷⁵.

Personaje care sunt avocați există de asemenea în cele două romane de analiză a unor cazuri sentimentale, și anume *Secretul Anei Florentin* (1937) și *Hai, diridam* (1945).

Romanul care face obiectul analizei noastre, *Fundacul Varlamului*, a apărut în 1938 la Editura Cartea

Românească și nu a atras atenția criticii literare majore a epocii. În cunoscuta *Istorie a literaturii române de la origini până în prezent* din 1941, G. Călinescu nu-i acordă niciun rând.

Există, totuși, o mare excepție a criticii românești interbelice, și anume aceea a lui Perpessicius care în stilu-i cunoscut aprecia că romanul este „a cincisprezecea operă din palmaresul celui mai tânăr dintre maeștrii din Moldova ai romanului contemporan”⁷⁶, în fine, „un roman care răspunde într-un tot momentului festiv al regășirii și (...) grație lui am pătruns dintr-o dată în vechiul și familiarul univers al romanelor d-lui I. Teodoreanu”⁷⁷.

Critica literară postbelică i-a dat o atenție cu totul redusă, expediindu-l ca pe o operă periferică a scriitorului, văzând uneori în ea mari deficiențe estetice. În monografia sa din 1970, Nicolae Ciobanu face referiri la tema cărții precum și la ideologia ei, cu destule aproximații în acest din urmă sens. Pe parcursul redusei sale analize el emite opinii defavorabile potrivit cărora romanul este „o lungă narațiune exterior patetică”⁷⁸, vorbește în duhul vremii de „avatarurile îngust-domestice ale confortului material banal-burghez”⁷⁹, precum și de spiritul „meschin melodramatic, precum cel care guvernează romanul *Fundacul Varlamului*”⁸⁰.

La rândul său, în cele câteva rânduri referitoare la cartea în discuție, Silvia Tomuș spune printre altele că aceasta are „în centru câte un personaj și destinul său. Nini Varlam (...), avocat de talent, dar care are sentimentul ratării, nădăjduiește că măcar fiul lui, Săndel, va îndreptăți speranțele pe care bătrânul și le puse în el. Figura sa este proiectată pe fundalul Iașului unei glorii trecute (...)”⁸¹.

După reeditările din 1939 și 1945, romanul nu a mai cunoscut niciuna. În timpul comunismului existau serioase motive ale refuzului reeditării. În primul rând există în carte fragmente în care se vorbește de pătrunderea comunismului în România, pătrundere care nu beneficiază de o tonalitate favorabilă. În prima parte se desfășoară chiar un proces de spionaj unde inculpatul este cetățeană sovietică Ninoșka Rozenfeld, amanta omului de afaceri Ichi Iancu. Acesta o credea, conform spuselor ei, franțuzoaică, până în momentul procesului când se dovedește că, în fapt, ea era agentă a serviciilor secrete sovietice. Receptorii și purtătorii virusului comunismului sunt în romanul lui Ionel Teodoreanu personaje evreiești. Ichi Iancu, omul de afaceri căzut în capcanele amorului agentei sovietice, ea însăși evreică, nu este însă un asemenea receptor. El suportă detenție în închisoarea de la Văcărești în urma procesului, fiind conceput însă ca un personaj simpatic și apărut de personajul principal al cărții, avocatul Nini Varlam. El devine pe parcursul cărții chiar un personaj curios: deși evreu, din cauză că fusese înșelat de amanta sa agentă sovietică pentru a cărei întreținere cheltuisese sume exorbitante de bani, pledează în planul politicii

pentru orientarea către guvernul naționalist al lui Goga și A.C. Cuza.

Exista de asemenea în timpul comunismului un alt obstacol pentru reeditarea romanului: o parte a acțiunii se desfășoară la Chișinău, capitala Basarabiei revenită la România după Marea Unire din 1918, dar răpită din nou de sovietici în iunie 1940.

Romanul vizează idealul păstrării virtuților morale, al spiritului de independență și demnitate în viața de familie de-a lungul generațiilor¹². Este romanul unei familii ilustre, aceea a neamului Varlam din Iași, aflată la a treia generație de avocați, salvată de la impas de un urmaș.

În casa avocatului Nini Varlam, ca și în conștiința opiniei publice, stăruie spiritul lui Alexandru Varlam, om politic integru și jurist onest, de o mare autoritate profesională și morală. Aceste trăsături sunt echivalente în ochii opiniei publice cu echitatea cea mai aspră. Fiul său, Nini Varlam, este cu totul diferit: avocat foarte dotat, el și-a risipit averea, viața și vocația într-o existență foarte boemă de unde este salvat totuși înaintea morții¹³. Acesta ar fi de altfel și sensul titlului cărții: *înfundătura, eșecul, impasul* lui Varlam. Nini Varlam nu devine, totuși, prin aceasta, un personaj negativ, căci Ionel Teodoreanu reușește să creeze un erou predestinat profesiei sale. Perpessicius credea din acest motiv că *Fundacul Varlamului* este „în același timp și romanul avocatului, în ceea ce are mai nobil, mai pasionat, mai idealist această profesiune atât de hulită altminteri”¹⁴. Această trăsătură particulară e bine pusă în relief de unul din personajele romanului, inteligenta fiică a avocatului, care îi spune fratelui ei, jurist în devenire, fără priză la viața practică următoarele: „Avocatura pentru cei mulți, e o profesie, ca și preoția. Dar pentru unii e lupta unuia singur împotriva celor mulți, e spada cavalerului medieval, devenită verb. Nici leafă, nici pensie, nimic sigur. Mereu incertitudine și luptă cu viața pentru viață și cu legea deprinderilor pentru legea înnoirilor” (FV, 229).

Într-adevăr, personajul își iubește pătimăș profesia și crede că adevăratul avocat rezistă numai prin valoarea sa: „Măi băieți (...), profesia noastră e superbă, o iubesc ca pe-o amantă. Reverența pe care o dai magistratului, ca și ultrajul, se adresează funcțiunii. Avocatul nu trăiește decât prin valoare” (FV, 53), iar în altă parte: „Așa-i profesia noastră: splendidă luptă, băiatule. Multe mizerii, dar superbe satisfacții” (FV, 156).

Avocat foarte reputat, ajuns pe culmea carierei sale, el s-a dovedit în viață ca și în profesie cu totul diferit de austerul său tată Alexandru Varlam la care ne-am referit. Spirit libertar, a fost mereu la antipodul practicilor obișnuite și al prejudecăților. În școala primară a fost un spirit al relelor, în liceu un frondeur, în timpul studiilor universitare un nonconformist. Nu cedează niciodată opiniei publice, iar „în magistratură, de unde ieșise, în avocatură ca și în viață, Nini opunea acest «Je m'en fiche» disciplinelor, criteriilor și

normelor acceptate ca atare»” (FV, 30). De aceea, fără a se împiedica în probleme morale, nu ezită să pledeze în cauze unde cei vinovați sunt escroci notorii pentru opinia publică și pentru justiție, căci pentru el „cuvântul *escroc* n-avea un sens depreciativ, cu rădăcinile în legea penală, fiind mai degrabă o acoladă glumeată dată inteligenții drăcoase” (FV, 27). *Escroc* este pentru el sinonimul lui *coțcar*, al canaliei inteligente și simpatice. Despre omul de afaceri Ichi Iancu, posesor al unui bogat cazier, el spune magistraților că e „Olecuță de escroc, da cinstit; olecuță de bețiv, da simpatic; olecuță de buer, da cu cine trebuie. Trei fire de lână și șase de bumbac; lână-n lână cum se spune la noi în Moldova” (FV, 87).

Potrivit structurii și concepției sale de viață el poate fi avocatul principal la Chișinău în cauza în care erau implicați ofițeri și plutonieri dubioși, în procesul de spionaj pentru pătrunderea comunismului și era pregătit să pledeze și în procesul incendierii, provocate de un om de afaceri asupra propriei fabrici pentru a încasa primele de asigurare dacă nu ar fi intervenit în mod neașteptat decesul. De aceea, la un moment dat opinia publică ajunge să-l considere „faimosul Nini Varlam, Casația escrocilor” (FV, 164) și „un adevărat protector al bețivilor” (FV, 239).

Incontestabilă este la el reputația profesională care trecuse dincolo de Moldova. Solicitat peste tot, devine un avocat nomad care, aflat mereu în călătorii pe tren își împarte timpul între București, Iași și Chișinău. În capitala Moldovei pledează numai în marile procese „pentru care instanțele ieșene îi acordau termenele pe care le cerea ca unui maestru din altă localitate. Căci Ninei era și nu era în Iași, după cum era și nu era pretutindeni” (FV, 46). În profesia lui are, pe lângă cunoașterea adâncă a ei și a subterfugiilor, temperament de luptător și de aceea în fața magistraților „tremură legile când le vorbește. Ce mici sunt judecătorii! Zboară prejudecățile solemne ca perucile” (FV, 229). Are simțul înalt al combinațiilor, spunându-i lui Ichi Iancu printre altele „- Lasă, Iancl, s-aranjează toate.

Și toate s-aranjeau: de la cele mai parșive texte ale Codului penal până la cel mai hidos al Codului Justiției Militare, textul dezertării la inamic” (FV, 124). Narratorul dezvăluie chiar tehnici neortodoxe ale procesului în cazul interlopului Ichi Iancu: „Procesele lui însă accelerate iscusit în faza instrucției, odată ajunse la fond nu se judecau ci se amănau. Artistul acestor alternanțe de viteze juridice era reputatul avocat ieșean Nini Varlam, pe atunci la apogeul carierei” (FV, 22).

Din procesele unde este angajat câștigă cât dorește, dar cheltuiește mai mult, căci, potrivit filosofiei sale de viață, banii trebuie să fie „o mișcare, nu o stare” (FV, 33), așa încât „ca apa din jet-d'eau-urile fără bazin, banul se pulveriza delirant în jurul lui Nini” (FV, 38). Această risipă delirantă se petrece în companiile

boeme, căci prestigiosul avocat are vocația acestui gen de companii. El nu cere de la acest fel de prieteni „admirație, elogi, aplauze, ci pur și simplu tovarășia” (FV, 58). Împrejurările profesionale și de viață îl pun în legătură cu indivizi de proastă reputație care provin din clientela penală și din aceea a chefurilor nocturne: „Dar cum viața lui Nini era mai cu seamă muncă profesională și distracție de noapte, tovarășii săi se alegeau fie din clientela penală, fie din clientela chefurilor, adică tocmai dintre cei stigmatizați ca oameni pătați sau vicioși. Și-n această privință Nini era consecvent cu fronda întregii lui vieți și cu devisa: «Moi, je m'en fiche»” (FV, 59). Dovedește o mare generozitate față de o astfel de lume, generozitate care este modul său firesc de a fi.

Are o colosală putere de muncă și de dăruire vieții, existența lui fiind muncă și petrecere continuă. Familiei și cunoscuților care îi sugerau să-și ia vacanța le comunica invariabil că odihna îl obosește. Sub raportul câștigului însă „rezultatul era practic același: tot ce câștiga se topea, obligându-l mereu să muncească, menținându-l într-o stare de permanentă insomnie a vitalității” (FV, 47).

Totuși, criza economică intervenită între timp (cea din 1933), clatină serios încasările avocatului. Tocmai fama lui de mare avocat cu onorarii potrivite devine în acest context un handicap căci ea „intimida aprioric clientela vremurilor de criză. Nini era cotate ca un avocat de lux, luxul nu mai era la modă decât pentru femei, ieftinătatea ca produs standard luându-i locul” (FV, 96). Aceasta era situația la Iași. Și la Chișinău unde nu era înscris în barou poziția i se clatină căci avocații locali îl consideră venetic primejdios și îl sabotează, iar el continua să pledeze doar în procesele mari, lăsându-le lor pe celelalte. Mai mult, criza economică a Basarabiei, mai pronunțată decât în celelalte provincii românești, transformă Chișinăul și sub raportul combinațiilor juridice într-un oraș somnolent. Sediul central al activității avocatului rămâne de aceea Bucureștiul, iar Iașul și Chișinăul devin sucursale într-un serios declin. Câștigul ar fi fost suficient chiar și numai în București, căci avocatul „era solicitat în toate procesele care pe lângă pricepere și rutină, mai cerea și curaj” (FV, 101). Același mod de viață însă îl subminează economic. Înaintarea în vârstă și trăirea febrilă a vieții se fac simțite în existența infatigabilului avocat, fapt resimțit dureros: „Și cum procesele nu-i dădeau decât rareori răgazul necesar, adormea ca-n tren pe banca avocaților, lăsându-și trupul fără apărare în fața ochilor lipsiți de indulgență. Abia atunci Nini devenea bătrân” (FV, 102).

În astfel de împrejurări face și erori de strategie a tarifelor, căci, dacă înainte nu accepta compromisuri în privința nivelului onorariilor, acum acceptă și prețuri slabe, în dezacord cu importanța cauzei și mai ales cu munca investită, dând însă întotdeauna maximum de calitate. Narratorul face remarcă potrivit căreia anterior

onorariile alergau după marele avocat în timp ce acum situația e inversă. Are de altfel conștiința că cedează, iar aceasta îi creează disconfort și îl face din ce în ce mai irascibil. Acceptă chiar aconto fără a conveni în prealabil în mod ferm asupra întregului onorariu, iluzionându-se că va avea apoi onorariul dorit sau meritat. Predominau acum procesele cu perspectiva de a fi pierdute, iar dacă procesul nu era câștigat clienții refuzau agresiv plata: „Așa că Nini era plătit cu aconturi, clienții cu procesul pierdut mirându-se când le cerea și restul.

Pentru ce Maestre?

O logică specială. Omul e mai cu seamă o ființă concretă trăind sub semnul ponderelor și al pipăitului (...). De ce să plătești o pledoarie? Plătești un rezultat. Un acont ajunge pentru un proces pierdut, ba chiar privit retrospectiv, apare ca un fel de bacșiș anticipat” (FV, 105). Mai mult, clienții se consideră victime. Se schimbă chiar percepția acestora asupra imaginii sale din cauză că un avocat ce nu are casă și birou, dând consultații la un hotel, fie el și Capșa, și își recrutează secretarii dintre tovarășii de chef, nu merită să beneficieze de o apreciere favorabilă.

Într-un astfel de declin al veniturilor apelurile la împrumuturi devin din ce în ce mai frecvente, mai ales la Solomon Iancu, acela care se instruisese în biroul de avocatură de la Iași al lui Nini Varlam, transformând sediul într-un loc al preocupărilor politice comuniste. El cedează de aceea bazându-se pe prietenia acestuia și face o ipotecă asupra casei părintești, devenind un debitor ipotecar. De aceea „datoriile apăreau inumane, implacabile, perceptorii și încasatorii devenind un fel de emisari ai destinului” (FV, 136). Adoptă totuși o strategie inteligentă, și anume „acțiune de onorar, cu chemare la interogator, a cărui redactare pitorească provocase o valvă la Palatul de Justiție” (FV, 273). Această acțiune a fost amplificată public de presa adversă orientărilor politice ale lui Solomon Iancu, care vede în pretenția acestuia de a-și apropria casa Varlamilor o agresiune împotriva Iașului tradițional. Se salvează însă din această situație inconfortabilă printr-o răsturnare a destinului, căci pretendentul asupra casei părintești este condamnat la închisoare pentru speculă și camătă. Generozitatea extremă îl determină să pledeze chiar în cauza acestuia pentru afacerea necinstită. Cu acest prilej se înregistrează ultima lui pledoarie pronunțată, obținând prin Curtea de Casație un termen de urgență pentru strămutarea procesului lui Solomon Iancu. Scapă de ipotecă, iar prin onorariul primit de la acesta își acoperă o mare datorie la Capșa. Aceste împrejurări îl revigorează întrucâtva sufletește, ancorând în vechiul său leitmotiv al banilor ca mișcare continuă.

Ultima lui pledoarie gândită este cea în cauza incendiatorilor asupra propriilor firme pentru încasarea primei de asigurări, pledoarie care nu va mai fi rostită însă din cauza decesului intervenit subit.

Avocatul ar avea de apărut o cauză complicată și cam melodramatică întrucât proprietarul își incendiase propria-i fabrică pentru a încasa prima de asigurare consistentă spre a-și înzestra fiica. Această cauză va fi preluată de fiul său care, printr-o pledoarie accentuat profesională, câștigă procesul și duce mai departe renumele familiei.

Acest fiu este o alcătuire total diferită de aceea a tatălui. Recent absolvent al unei facultăți de drept, se înscrie la doctorat „dorind să ducă mai departe cercetările juridice ale bunicului lui, nu activitatea lui Nini; să mediteze dreptul și viața prin disciplinele juridice, ferindu-se de mlaștinile Palatului de Justiție. Să rămâie pur. Nu avocat” (FV, 89). Este adeptul studiului solitar fără a urmări venituri consistente. Asistent la catedră și doctor în drept, el crede că pentru început este suficient că are „leafă mică, dar, oricum, leafă” (FV, 134). Premiant mereu începând de la școala primară, trăiește sub presiunea modelului austerului său bunic în sentimentul datoriei și dorește să răzbune decăderea tatălui. Pentru aceasta refuză freamătul vital al vieții pe care o imaginează doar ca pe o pregătire pentru biruința profesională: „Fugea de oameni, se temea de viață, totul era bolnav în jurul inimii lui (...). Demult se pregătise de viață altfel decât camarazii lui. Căci nu vedea în ea petrecerea cu cântece, femei și cupe, ci o luptă înaltă ca un steag” (FV, 152). Solitudinea, reflecția și studiul constituie singurul său mod de viață. Atitudinea față de femeie este întrucâtva originală. Teoretic este un misogin, însă acordă femeii un rol fiziologic, considerând-o obligatorie în viața bărbatului, o „penibilă datorie: tribut plătit balaurului de la hotarul împărăției, dar zalele lui o ocoleau” (FV, 287). Săndel descoperă totuși că disprețul său pentru femeie este mai curând livresc, o stare culturală care își are izvorul în lecturile sale literare și filosofice, dar că adeziunea inimii la acest principiu lipsește în întregime. Naratorul notează că tânărul trăia în epoca romanului *Adela* de Ibrăileanu, „al cărei erou disprețuiește femeia prin cultură, judecând-o un laborator de analize, dar rămânând cu inima de floare nouă în fața femeii individualizată prin viața directă” (FV, 287). Se întâmplă însă o rapidă schimbare în viața privată a personajului din momentul în care i se face cunoscut că este iubit în taină. El cedează rațiunilor inimii care aduc o domesticire a necruțătorului tânăr. Chiar și în plan profesional au loc prefaceri importante. Mulțumit o vreme cu salariul mic de asistent universitar care îi oferea totuși liniștea necesară studiului, este confruntat apoi cu apariția statornică a creditorilor și datoriiilor la casa părintească, întrucât „ușa casei devenise ușa obsesiilor bănești” (FV, 134). De aceea intenționează să intre în magistratură, scop în care călătorește la București, cu recomandare din partea familiei, la un om politic caracterizat ca „adevărat satrap al vieții politice” (FV, 137) care îl cunoscuse deja pe bunic. De la acesta obține o promisiune de numire în magistratură la Iași

odată cu deschiderea noului an judiciar, după ce i se face bineînțeles tânărului și oferta de a intra în politică, ofertă declinată însă. Decesul tatălui intervenit chiar înaintea susținerii pledoariei într-un important proces, cel al incendiatorilor, rugăminteia acestuia exprimată într-o scrisoare ca fiul să ia asupra-i sarcina apărării deoarece se simte obosit, ca și noul gând de a-i purta stindardul profesional, îl determină să intre în avocatură, pronunțând la debut o pledoarie remarcabilă prin argumentarea strânsă și cultura juridică.

Ionel Teodoreanu acordă mare atenție prezentării tânărului Varlam ca apărător al acuzatului în proces, începând cu studiul dosarului și până la victoria anunțată după deliberările Curții. Procesul în sine era dificil, nemaținând seama că avocatul acuzatului era un începător fără nicio experiență. Naratorul notează psihologia specială a debutantului înzestrat și dornic de afirmare ce studiază un astfel de dosar: „începuse lectura dosarului incendiatorilor cu anxietate (...). Și totuși, pe măsură ce intra în proces, simțea în el apariția unui tumult care pornea deopotrivă din inimă și din creier. Faptele penale îi fecundau toată cultura juridică, pasivă până atunci, dându-i mereu alte soluții care-l zăpăceau prin abundența lor copleșitoare” (FV, 409). Tânărul debutant ține să desprindă semnificația etică a gestului inculpatului: un bătrân comerciant foarte cinstit până atunci, comisese o fraudă devenind complicele unei bande de escroci numai din preocuparea de a-și înzestra una din fiice, care devenise „mai tare decât Dumnezeu lui, decât cinstea lui, decât părul lui alb și decât legea pământescă. Jertfa mai complicată era greu de conceput” (FV, 410). În debutul pledoariei tânărul avocat cere înlăturarea expresiei *trafic de influență* prevăzută în Codul francez, obișnuită și în practica jurisprudenței românești, și înlocuirea ei prin „trafic de intervenție”, căci verbul acestui delict prevăzut de legiuitorul român într-unul din articole este *a interveni*. Pentru el „erorile consacrate ca adevăruri, tot erori rămân” (FV, 413).

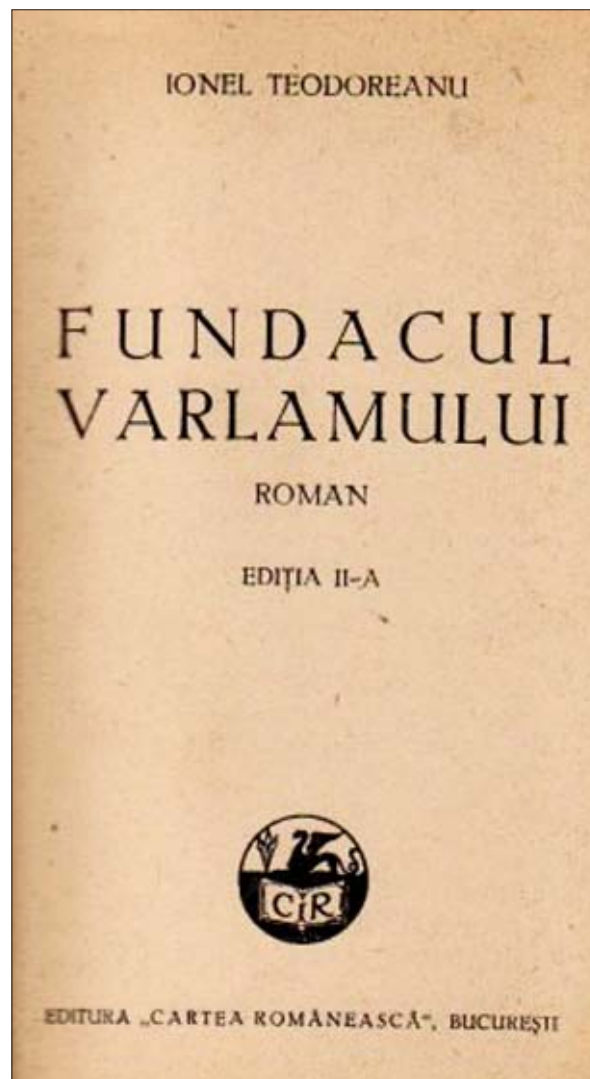
O problemă specifică dreptului, cu totul nouă pentru magistrați, este distincția pe care tânărul pledant ține s-o facă între conceptul ajuridic de impresie de culpabilitate și cel juridic de dovadă de culpabilitate, distincție cu urmări majore asupra sentinței. Naratorul notează impresia adâncă a acestei pledoarii atât de profesionale asupra magistraților: „Magistrații erau surprinși. Veniseră să asiste cu indulgență pe un debutant; și vedeau că ascultă o lecție. Metoda de cercetare era riguroasă, iar aplicarea ei, strictă. Nimic de prisos. Caracterul romantic, față de realitatea dosarului, și exhibiționist al culturii debutantului, caracteristic începătorilor la bară, nu apărea deloc. Ascultau un avocat matur care n-avea nici el timp de pierdut, nici nu-l consuma inutil pe al celorlalți. Astfel că-l considerau cu surpriză și deferență, acordându-i cel mai prețios omagiu: al atenției” (FV, 415).

Finalul acestui proces în urma căruia Curtea reformează în întregime sentința tribunalului, achită pe inculpat iar președintele îl felicită pe tânăr, precizându-i un viitor mai strălucit decât al tatălui, înseamnă însă și intrarea acestuia în marea existență. El pătrunde în același mediu al deconectărilor precum tatăl său, mergând să servească masa la același restaurant, este luat în grija acelorași chelneri care îi arată respect și, mai ales, este înconjurat de aceiași aghiotanți ai tatălui, pricepuți dar cu renume îndoielnic care îl servesc prompt și îl proclamă stăpân. Atmosfera de la grădina de vară de care se lasă cuprins tânărul avocat are semnificația unei puternice inițieri prin apropierea freamătului vieții și continuitatea tatălui prin fiu: „S-auzeau viori și țimbal, cântând romanețe la modă. Mirosea a grătar și a parfumuri de femei fardate, în grădina de vară, plină de lume. Forfotă, comenzi, glume, glasuri cu accent muntenesc (...). Altă dată, Săndel ar fi plecat la Iași cu primul tren, intrând și mai adânc în oglinzile lui. Dar aceasta era o Cină de Taină. Căci lui Săndel nu-i mai era frică de viață. Tatăl venise în fiu” (FV, 420).

Tânărul avocat victorios se adresează unuia dintre aghiotanți, nelipsitul Ichi Iancu, asupra descinderii peste două zile la Chișinău pentru pledoarie. Pe de altă parte, președintele Curții îl consiliază în urma imensului succes să rămână la București. Rămâne de văzut cât va lua în continuare fiul din modul de viață al tatălui, finalul romanului rămânând deschis, inclusiv prin scena pe care am evocato. Sunt aspecte pe care critica nu le-a observat.

În romanul lui Ionel Teodoreanu există și alte personaje reprezentative pentru lumea juridică interbelică, aceea a secretarilor de la birourile caselor de avocatură. Este vorba mai întâi de Marcu Idel, vărul lui Solomon Iancu și secretar al lui Nini Varlam, care devine în cele din urmă el însuși avocat. La acesta profesia este un punct de sprijin important pentru preocupările politice în favoarea comunismului. Marcu Idel este de asemenea ziarist și orator la întrunirile muncitorești și imprimă un aspect politic și etnic proceselor clienților săi. Este avocat prin temperament și mod de acțiune. Are o deosebită aplicație pentru aranjamentele din procese și, în virtutea unei astfel de dotări, îl trimite pe tânărul Săndel la un înalt judecător de instrucție, prieten cu tatăl acestuia, Nini Varlam, săl roage să pună în libertate pe clienții săi. Tot el aranjează alcătuirea unei delegații de intelectuali evrei pe care o trimite la Nini Varlam să-l angajeze ca apărător într-un proces cu caracter social pe care îl previne însă astfel: „Verișorule, *Capitalul* lui Marx n-are monede pentru mătăluță!” (FV, 40).

Foarte diferit este celălalt secretar al lui Nini Varlam, Iuliano, doctor în drept și erudit de altfel în specialitatea sa, dreptul roman, dar cu totul îndepărtat de practică, de real și concret. Incapabil să pledeze într-un proces, este foarte distrat și se gândește la cu totul

altceva atunci când un client îi expune cauza. Este atât de depășit de realitatea timpurilor actuale ale justiției, încât, spune naratorul, „devenise un simplu figurant anacronic ca și Codul lui Iustinian, bun pentru colbul cărților vechi” (FV, 31). Inactiv în general, „pasiv ca somnia unei pisici” (FV, 28), inexplicabil într-o profesie de altfel activă, el devine emblema anacronicului într-o justiție ce trebuie să rezolve acute probleme contemporane practice.

În roman se desfășoară câteva procese răsunătoare în care este implicat ca apărător Nini Varlam și, cum s-a observat, și fiul acestuia. El devine prin aceasta și romanul mediului și chiar al pitorescului penal.

Primul dintre aceste procese este cel de spionaj în favoarea comunismului, inculpata fiind, cum am spus deja, agenta sovietică Ninoșka Rozenfeld. Ea trăiește la Paris sub numele de Ninette de Clarence, dovedită ca agentă de spionaj și de serviciile secrete din alte țări. De acolo, cu pașaport francez, vine în România ca amantă a omului de afaceri evreu Ichi Iancu și întreținută în lux cu sume exorbitante. Aici, „timp de patru ani, a stat la masă cu înalți magistrați, cu militari, cu miniștri, cu tot

ce are mai ales societatea românească” (FV, 85). Dovedită, dispare brusc fără urmă, lăsându-și amantul ostatic. Neștiind nimic din implicațiile sale, acesta din urmă este arestat și adus în fața tribunalului care dezbate confirmarea mandatului de arestare. Procurorul este înfățișat ca o „vedetă a Curților cu Juri” (FV, 84) care „nu intra decât în procesele epocale, cu falfăiri de corbi în mânecile robei sale” (FV, 84). În rechizitoriul aspru al acestuia inculpatul este „un simbol al putregaiului social și al comunismului amenințător” (FV, 84). În viziunea apărării acest rechizitoriu devine „o pagină de antologie (...) a elocinței pamfletare” (FV, 85), în timp ce în aceea a presei el este „o nouă pagină în antologia elocinței judiciare” (FV, 87).

Pledoaria apărării este presărată cu anecdote despre viața particulară a preveniturii și despre cauza în care este implicat în special.

Tribunalul confirmă mandatul de arestare, iar inculpatul este închis la Văcărești. Această fază a procesului este caracterizată de narator prin aceea că „timpul trecea, căci ancheta judiciară mergea cu încetinitorul. Nu se putea descoperi nimic. Dar tocmai aceasta lua timp. Ninoșka Rozenfeld lucrase fără urme naționale și fără complicități aparente. Vinovăția ei, dovedită în alte țări, devenea conjecturală în România. Iar cercetarea judecătorească a vieții lui Ichi, pas cu pas, etapă cu etapă, descoperia spre hazul judeului instructor – care era și olecuță de literat – un fel de Tartarin de Iassy devenit din împușcă – franc, împușcă – milion cu aceleași procedee” (FV, 93-94). Această stare de lucruri grăbește eliberarea sa.

Alt proces răsunător asupra căruia se stăruie mai îndelung este cel al incendiului fabricii Diana pentru ca proprietarul ei, Sașa Bacaleinic, să-și încaseze prima de asigurare, proces la care ne-am mai referit. Este o afacere deloc izolată, aflată zile în șir în atenția presei:

„Izbucnise brusc o nouă afacere anunțată cu litere groase pe toate afișele ziarelor: «Banda incendiatorilor». (...) Descinderi, cercetări, arestări.

Justiția penală se aplecase deodată, prin surprindere, asupra unei fapte deprinsă cu mioopia sceptică a Codului Comercial și a Codului civil, văzând invizibilul de până atunci, descoperind un nou microb: al focului penal, frecvent ca turba și tot atât de molipsitor. De ani de zile, crima de dare de foc se demoda în Codul Penal, în timp ce Basarabia, Moldova și Muntenia ardeau mereu, jurații achitând statornic «din lipsă de dovezi»” (FV, 312-313).

Ancheta procurorului la fața locului descoperă că de fapt e vorba de o incendiere intenționată. Anchetat, proprietarul recunoaște fapta, cum o face și banda care pune la cale astfel de rezolvări prin incendiere. Prezentarea arestărilor făptuitorilor ca și a cercetărilor beneficiază de largi spații în carte. Am înfățișat anterior cauzele recurgerii de către proprietar la un astfel de procedeu ca și rezolvarea lui datorită abilității tânărului

debutant în avocatură.

Lumea juridică nu constituie, așadar, un accesoriu al spațiului românesc din *Fundacul Varlamului*, ci unul esențial care dezvăluie atât probleme specifice timpului interbelic, cât și unele etern valabile pentru justiție. Reprezentarea ei conferă interes particular pentru receptarea romanului, în ciuda unor deficiențe existente și în alte scrieri ale romanului: percepția sentimental-patetică, lirismul (reduc aici într-o oarecare măsură) și frazele ori chiar unele dialoguri decorative, artificiale.

EDIȚII UTILIZATE. ABREVIERI

FV = Ionel Teodoreanu, *Fundacul Varlamului*. Roman, București, Editura Cartea Românească, 1938.

OVI = Ionel Teodoreanu, *Opere alese*, VI. *În casa buinicilor. Înțoarcearea în timp. Masa umbrelor*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Nicolae Ciobanu, București, Editura Minerva, 1977.

Note:

1. Perpessicius, *Doisprezece prozatori interbelici*, București, Editura Eminescu, 1980, p. 313.
2. Mircea I. Manolescu, *Arta avocatului. Șapte prelegeri*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 275.
3. Cf. Nicolae Ciobanu, *Ionel Teodoreanu. Viața și opera*, București, Editura Minerva, 1970, p. 63.
4. Apud Silvia Tomuș, *Ionel Teodoreanu sau bucuria metaforei*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, p. 58.
5. Perpessicius, *op. cit.*, p. 305.
6. *Ibidem*, p. 310.
7. *Ibidem*, p. 310.
8. Nicolae Ciobanu, *op. cit.*, p. 226.
9. *Ibidem*, p. 227.
10. *Ibidem*, p. 227.
11. Silvia Tomuș, *op. cit.*, p. 99.
12. Cf. și Nicolae Ciobanu, *op. cit.*, p. 226.
13. Cf. și Perpessicius, *op. cit.*, p. 311.
14. *Ibidem*, p. 312.

Bibliography:

Ciobanu, Nicolae, *Ionel Teodoreanu. Viața și opera/Ionel Teodoreanu. Life and Work*, București, Editura Minerva, 1970.

Manolescu, Mircea I., *Arta avocatului. Șapte prelegeri/Art Advocate. Seven Lectures*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 275.

Perpessicius, *Doisprezece prozatori interbelici/Twelve Interwar Writers*, București, Editura Eminescu, 1980.

Tomuș, Silvia, *Ionel Teodoreanu sau bucuria metaforei/Ionel Teodoreanu or the Joy's Metaphor*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.